

УДК 342.07

П.А. ТРАЧУК, канд. юрид. наук, Закарпатський державний університет

МЕЖІ ВТРУЧАННЯ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ У ПРИВАТНЕ ЖИТТЯ ОСОБИ

Ключові слова: публічна влада, приватне життя, особа, права о свободи, свобода індивіда, судові органи, правовий захист

Дослідження конституційних гарантій передбачає приділення особливої уваги належному забезпеченню органами державної влади прав і свобод людини і громадянина. Згідно зі статтями 8, 55 Конституції в державі засновано якісно нову систему їх гарантій, яка включає в себе право на самозахист, на судовий захист, діяльність омбудсмана, інших органів державної влади, покликаних вживати заходів до попередження та усунення порушень прав, а також право на звернення до міжнародних інституцій, юрисдикція яких визнана Україною.

Забезпечення основних прав і свобод можливе в організованому в державі суспільстві. На суспільну користь держави існують різні погляди: згідно *ліберальної традиції* держава уявляється як необхідне зло; згідно *етатистської* – держава покликана втручатися у особисте життя індивіда з метою забезпечення суспільного порядку; згідно *соціальної* – держава покликана піклуватися про соціальне благополуччя і регулювати з цією метою соціальні процеси. Разом із тим, держава існує завжди для конкретної людини, а не навпаки – інакше це буде тиранія. Тому завданням держави є захист гідності людини: її свободи самостійно приймати рішення та жити у відповідності з цими рішеннями, до тих пір, поки це не зачіпає права інших людей.

Дана проблема є актуальною, і серед науковців, які досліджували окремі її аспекти, доцільно виокремити праці Б. Футея [1], Б. Костяковського [2, 3], К. Экштайна [4], Г. Гроція [5], Дж. Локка [6] та ін.

Виходячи з цього, ми ставимо завдання проаналізувати стан правової захищеності особи, позиції вчених та зарубіжну конституційну практику з даного питання.

Права індивіда повинні бути захищені від свавільних дій влади незалежно від того, за згодою чи без згоди громадян ця влада здійснюється. Права і свободи кожної окремої людини одночасно являються і виправданням для державної влади, і межами її виконання. В якості вимог, які людина або громадянин може пред'явити органам держави, ці основні права і свободи, що належать кожному, хто вступає у стосунки з державною владою, дозволяє зберегти ці межі [4]. При цьому держава покликана діяти у відповідності до засад верховенства права і справедливості.

Відомий мислитель Г. Гроцій вважав, що справедливість є необхідною ознакою права, яке повинно відповідати критеріям розумності, природному станові речей: «Тому що право тут означає не що інше, як те, що справедливо, при цьому перевага в значенні заперечення, а не в твердженні, бо право є те, що не суперечить справедливості. Суперечить справедливості те, що огидне природі істот, які мають розум» [5, с.68].

На думку Дж. Лока, етичний принцип права на щастя також доповнюється принципом рівності людей в організованому у державу суспільстві, з чого випливає право народу на повстання. Кожен індивід володіє свободою, яка проявляється в тому, що особа, яка перебуває під владою держави може додержуватися своїх бажань, якщо це прямо не забороняє закон, а також вона є незалежною від невизначеного кола людей та невизначеної, невідомої волі інших людей [6, с.95–116].

Ідея верховенства права, пов'язаної зі станом правової захищеності особи, забезпечення її гідності та відповідних процедур захисту, лежить в основі концепції конституційної держави. Існування правопорядку, в якому тісно взаємопов'язані такі елементи як права і свободи людини, суверенітет народу та належні правові процедури здійснення публічної влади створюють механізм конституційної

держави. По суті конституційний порядок є мірилом свободи розвитку індивіда, свободи його самовираження, забезпечення його гідності. Тому у конституційній державі особі повинно бути гарантовано процедури правового захисту та соціально-правового захисту. Принцип суверенітету народу у структурі прав і свобод людини створює гарантії визначення органами держави через демократичні процедури стратегічних напрямків їх забезпечення, стану законодавчого регулювання, упорядкування та обмеження свободи розсуду органів виконавчої влади, особливостей правозастосування судовими органами.

Б. Кістяківський зазначав, що головний та найістотніший зміст права складає свобода і право, і є лише там, де є свобода індивіда: «Якщо ми зосередимо свою увагу на правовій організації конституційної держави, то для виявлення його природи найменш важливим є саме ці властивості права. Тому правовий порядок є конституційною системою відносин, при якій всі особи цього суспільства володіють найбільшою свободою діяльності та самовизначення» [2, с.56]. Юридичними засобами існування і функціонування правової держави є недоторканість особи, «народне представництво, яке забезпечується народом» та солідарність влади і солідарність націй. Гарантіями цих солідарностей є загальне виборче право, організоване на основі рівності, прямого і таємного голосування. Аналізуючи взаємозв'язок держави і права, Б. Кістяківський зазначав: «Держава і право – це дві сторони одного й того ж складного явища, а детальніше – право є та засада, на якій заснована держава» [3, с.505].

Таким чином, свобода індивіда не може бути абсолютною, оскільки необмежена свобода веде до необмеженої тиранії найсильніших і найбезсовісніших. Свобода однаковим чином належить як сильним, так і слабким. У відповідності до принципу рівності свобода слабких по відношенню до свободи сильних співвідноситься таким чином, що держава, яка вважає себе зв'язаною правом, покликана захищати насамперед слабого.

Міра державного втручання у здійснення основних прав і свобод повинна бути легітимною, тобто бути обґрунтованою з точки зору відповідності формальним вимогам закону, базуватися на загальному визнанню у суспільстві необхідності такого втручання (легітимності втручання), забезпечувати основоположні цінності суспільства. Тому державний примус може порушити свободу, яку він покликаний захистити, якщо такий примус застосовується без контролю на розсуд адміністрації.

Звідси поведінка державних органів по відношенню до індивідів повинна бути заснована на законі; посягати на його свободу вони можуть лише тоді, коли це передбачено законом, і про це повинно бути заздалегідь відомо постраждалому від такого посягання. Гарантію цьому може дати лише право кожного індивіда доручити якій-небудь неупередженій інстанції перевірку поведінки державних органів у процесі, який ведеться належним чином (за належною правовою процедурою) [4, с.38].

Правова держава наділена такими ознаками: державні органи, що посягають на свободу індивіда, опираються у своїх діях на закон; особа, яка постраждала, може довірити перевірку законності таких дій інстанціям, незалежним від органу, що прийняв рішення. Охорона свободи без правової держави є неможливою, і навпаки – правова держава є неможливою без гарантій свободи індивіда.

Функція захисту, що надається державою, передбачає позитивні зусилля проти посягання з боку приватних осіб на життя і здоров'я, проти актів насилля, що спричиняють тілесні ушкодження, а також заходи по усуненню шкоди довкіллю. Також право захисту особистості означає попередження і усуненню випадку неправомірного втручання у приватне життя з боку органів державної влади при здійсненні ними функцій управління.

Фундаментальні права і свободи людини, які визнаються та гарантуються державою в якості основних, потребують конкретизації у поточному законодавстві, а в деяких випадках – в ході здійснення конституційної юрисдикції.

Наприклад, у діяльності Конституційного Суду України вже виникла необхідність інтерпретації деяких юридичних термінів, зокрема, таких, як «член сім'ї», «законодавство», «свобода вибору захисника» тощо.

Тому, очевидним є те, що навіть так звані «негативні» права (право на життя, гарантії особистої недоторканості, приватної власності, житла та іншого володіння особи, засобів комунікації та зв'язку тощо), які виражають межі втручання держави у приватну сферу індивіда, потребують своєї конкретизації та деталізації у поточному законодавстві на відміну від практики судової нормотворчості, яка спостерігалася ще якусь сотню років тому в англо-американській правовій системі. Ще більш складним уявляється механізм захисту соціальних, економічних, культурно-духовних прав, який обумовлює цілу низку організаційно-структурних засад публічної влади, а також певну мережу «соціальних агентів» держави, які б обслуговували реалізацію таких основних прав і свобод.

Однак у випадку відсутності законодавчого регулювання держава не вправі відмовити у захисті порушених прав, посилаючись на недоліки поточного законодавства.

Зокрема, відмовляючи М. у прийнятті заяви як такої, що не підлягає розгляду в суді відповідно до п.1 ст.136 ЦПК, місцевий суд виходив із того, що згідно з п.16 постанови Пленуму Верховного Суду України від 01.11.1996 р. № 9 «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя» матеріальна та моральна шкода заподіяна при здійсненні правосуддя, відшкодовується державою лише безпідставно засудженій особі в разі скасування вироку як неправосудного. З таким висновком погодився й суд апеляційної інстанції.

Проте наведене судами обґрунтування правового висновку, покладеного в основу поставлених судових рішень, не повною мірою узгоджується з нормами чинного законодавства та рішенням Конституційного Суду України від 25.12.1997 р. № 9-зп (справа за зверненнями жителів м. Жовті Води).

Згідно з п.8 зазначеної постанови Пленуму Верховного Суду України, правосуддя в Україні здійснюється виключно судами, юрисдикція яких поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі (ст.124 Конституції), судам підвідомчі всі спори про захист прав і свобод громадян.

Крім того, вищезазначеним рішенням Конституційного Суду України встановлено, що ч.1 ст.55 Конституції містить загальну норму, яка означає право кожного звернутися до суду, якщо його права чи свободи порушені або порушуються, створено або створюються перешкоди для їх реалізації, мають місце інші ущемлення прав та свобод. Зазначеною нормою суди зобов'язано приймати заяви до розгляду навіть у випадку відсутності в законі спеціального положення про судових захист.

Судова палата Верховного Суду України в ухвалі від 02.10.2003 р. визнала, що ст.55 Конституції України гарантовано кожному громадянину право на звернення за захистом порушених прав і свобод, якщо ці права чи свободи були порушені або порушуються, створено чи створюються перешкоди для їх реалізації, мають місце інші ущемлення прав і свобод. Відмова суду на підставі ч.1 ст.126 ЦПК України у прийнятті позовних та інших заяв, скарг, оформлених відповідно до чинного законодавства, є порушенням прав на судовий захист, яке згідно ст.64 Конституції України не може бути обмежена.

Судові органи є обмежені в своїй діяльності щодо забезпечення конституційних прав і свобод. З цих причин висловлюються думки, що вся система конституційних прав і свобод в Україні не може бути ефективно захищена судами [1, с.50–51]. Однак судові механізми захисту основних прав і свобод не вичерпують сукупності ефективних засобів правового захисту.

Конвенція про захист прав людини і основних свобод 1950 р. визначає, що кожна людина має право «на справедливий і відкритий розгляд упродовж розумного строку незалежним і неупередженим судом, створеним відповідно до закону» (ст.6), а також «має ефек-

тивний засіб правового захисту у відповідності національному органі незалежно від того, що порушення було вчинене особами, які діяли як офіційні особи» (ст.13).

Згідно правової позиції Європейського Суду з прав людини, орган держави не обов'язково повинен бути судовим і в цьому випадку його повноваження і гарантії мають значення для визначення того, чи є цей засіб правового захисту ефективним. У рамках Конвенції 1950 р. ефективність правового захисту може бути досягнута через функціонування всієї сукупності засобів правового захисту, передбачених внутрідержавним правом [7].

Навіть у випадку необхідності правового захисту особистих (громадянських) прав, як, наприклад, гарантії недоторканості таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, виникають серйозні перепони у реалізації права на судових захист. Зокрема, Європейський Суд з прав людини у справі *Klaas v. Germany* пов'язав можливість правового захисту такого конституційного права не тільки з судовими засобами, «враховуючи обмежені можливості для звернення в суд у будь-якій системі таємного стеження». Було визнано, що необхідно давати оцінку всім доступним засобам, які дали позитивний ефект у захисті порушеного права та забезпеченні особі справедливої сатисфакції [8].

ЛІТЕРАТУРА

1. Футей Б. Становлення правової держави: Україна 1991–2001 рр. / Б. Футей. – К. : Юрінком Інтер, 2001.
2. Кистяковский Б. В защиту права (интеллигенция и правосознание) Б. Кистяковский // Вестник МГУ. Серия 7. Философия. – № 3.
3. Кистяковский Б. Социальные науки и право: Очерки по методологии социальных наук и общений теории права / Б. Кистяковский. – М., 1916.
4. Экштейн К. Основные права и свободы. По российской конституции и Европейской Конвенции : учеб. пособие [для вузов] / К. Экштейн. – М. : NOTA BENE, 2004.
5. Гроций Г. О праве войны и мира. Три книги, в которых объясняются естественное право и право народов, а также принципы публичного права / Г. Гроций ; пер. с лат. – М., 1956.
6. Локк Дж. О государственном правлении / Дж. Локк // Избранные философские произведения : в 2 т. – М., 1960.
7. Судове рішення у справі «Силвер проти Сполученого Королівства» від 25.03.1983 р. № 61, 5 EHRR 347.
8. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Класс проти Німеччини» № 28, 2 EHRR 214.

Трачук П. А. Межі втручання публічної влади у приватне життя особи / П. А. Трачук // Форум права. – 2011. – № 3. – С. 804–807 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-3/11tpapgo.pdf>

Дя особи. Показано, що кожен індивід володіє свободою, яка проявляється в тому, що особаосліджено основні права і свободи та межі втручання публічної влади у приватне житт, яка перебуває під владою держави може додержуватися своїх бажань, якщо це прямо не забороняє закон.

Трачук П.А. Границы вмешательства публичной власти в частную жизнь лица

Проанализированы основные права и свободы и пределы вмешательства публичной власти в частную жизнь лица. Показано, что каждый индивид обладает свободой, которая проявляется в том, что лицо, находящееся под властью государства может следовать своим желаниям, если это прямо не запрещает закон.

Trachuk P.A. Boundaries of Interference of Public Authority in Private Life of the Person

Basic rights and freedom and limits of interference of public authority in private life of the person are analyzed. It is demonstrated that each individual possesses freedom which one is displayed that the person who is under the power of the state can follow the desires if it endways does not prohibit the law.